

LUND UNIVERSITY

Kommentarer till "Den förtrollade hästen"

Tersmeden, Fredrik; Magnusson Staaf, Björn

Published in:
Fakirenstudier

2023

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tersmeden, F., & Magnusson Staaf, B. (2023). Kommentarer till "Den förtrollade hästen". *Fakirenstudier*, XXX, 38-43.

Total number of authors:
2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Kommentarer till ”Den förtrollade hästen”

Björn Magnusson Staaf & Fredrik Tersmeden

”Det förtrollade hästen” publicerades ursprungligen i *Folkets Tidning* den 15 mars 1893 och har veterligen inte tidigare återtryckts efter detta. Detta är på sitt sätt både förståeligt och svårförståeligt. Förståeligt eftersom det är en udda, svårkategoriserad och inte självklart lättolkad text ur Wallengrens produktion; svårförståeligt inte bara för att den bjuder på några pärlor av svart humor, men också för att dess många tolkningsmöjligheter bjuder på ett fascinerande tillfälle att söka sätta sig in i författarens sinnesstämning och självbild vid tillfället.

Att Wallengren själv, där och då, tyckte att ”Den förtrollade hästen” var en angelägen text att nå ut med kan man indirekt utläsa av en till synes obetydlig detalj, nämligen att den är tydligt signerad med upphovsmannens fullständiga borgerliga namn, och det redan direkt efter rubriken, inte först i slutet av texten. Ur ett modernt tidningsperspektiv är detta inget ovanligt – snarare hade vi i vår tid även förväntat oss att skribentens nuna skulle ha tronat bredvid namnet i en så kallad bild-byline – men 1800-talets svenska journalistik såg i detta avseende mycket annorlunda ut. Många – kanske de flesta – texter i dåtida dagstidningar och tidskrifter publicerades antingen anonymt eller under mer eller mindre kryptiska signaturer och *noms-de-plume*. Ser man till Wallengrens egen bibliografi – sorgfälligt utarbetad för Fakirensällskapet av dess framlidne hedersleda-

mot, förste bibliotekarien vid UB Nils Palmborg – kan man konstatera att detta i hög grad gäller även för honom. Av totalt 18 texter (dikter, humoresker, recensioner med mera) som Wallengren under 1893 publicerade i olika tidningar och tidskrifter så bar endast just den här återgivna upphovsmannens fullständiga namn. I återstående fall dolde sig avsändaren antingen i ren anonymitet eller under signaturer spännande alltifrån någorlunda dekrypterbara varianter som "A. W-n." och "W." till "Petrus Eremita", "Jöns Heine", "Twist" eller "Den vansinnige". "Den förtrollade hästen" var med andra ord ett undantag – en text där Wallengren uppenbarligen var angelägen om att avsändaren skulle synas.

Hur skall texten då tolkas? En möjlighet är att försöka sätta in den i en större samtida idétradition. I Wallengrens saga skildras en modernt målinriktad rationell värld där saga, magi och dröm, och mytens romantiska, naiva och känslösvallande värld inte längre har någon plats. En slags avförtrollad tillvaro som faktiskt är ganska snarlik den Max Weber beskrev 1919 då han talade om "Die Entzauberung der Welt". Då allt kan beräknas, klassificeras, kategoriseras och därigenom även kontrolleras, trängs unika idémässiga värden, normer och möjligheter till annorlunda handlande undan. Om det är detta historien i slutändan lett fram till så är det svårt att beskriva den som en framgångssaga. En avförtrollad måla-

ut. icke	Sorunda.	ut. icke
borg	Den förtrollade hästen.	borg
giss	Bizzarerie.	giss
gör	Af Axel Wallengren.	gör
und	1.	und
O	Det var en gång en prins,	O
sinn	han drog på äfventyr ut,	sinn
trot	hans följe var långt och präktigt,	trot
först	och glänsande red han förut.	först
tom		tom
nerr	Han red genom villande skog	nerr
tillt	och vände sig aldrig om.	tillt
ling	Han tänkte: mitt följe kommer	ling
ni n	nog fram, der sjelf jag kom!	ni n
—		—
—	Så red han väl dag och natt,	—
—	— då morgonsolen gick opp	—
—	han ville sanla sitt följe	—
—	och höja som fana sitt hopp.	—
—		—
—	Men — borta hans följe var ...	—
—	Han bleknade, drog sitt svärd	—
—	och mumlade tyst: jag kan väl	—
—	mig ensam vinna en verld.	—
—		—
—	Så sporrade han sin häst	—
—	och blåste en hvass fantar,	—
—	och fram på den bruna heden	—
—	det ljungande, smattrande bar.	—
—		—
—	En uggle bakom honom skrek,	—
—	en hare sprang upp för hans fot,	—
—	en skimrande huggorm rann der	—
—	undan med hväsande hot ...	—
—		—
—	2.	—
—	Så gick en tid — och prinsen red och	—
—	red — och han märkte ej sjelf, att tiden	—
—	rullade upp sig som ett jättestort, grått	—
—	nystan etter honom. Då han tyckte han	—
—	ridit en vecka, så hade han ridit väl	—
—	tusen år. Och att han icke märkte det,	—
—	berodde på att han red en trollhäst, som	—
—	hette Fantasi, fallen efter hingsten Dröm	—
—	och stoet Dumhet.	—
—	Till sist kom han till en stor stad, som	—
—	han aldrig hade sett förr. I stället för	—
—	en vall med torn och landsknektar, om-	—
—	gafs staden på vederbörliga afstånd af	—
—	små tallhus och tullbetjenter och polis-	—
—	stationer och poliskonstaplar.	—
—	Tulltjenstemännen hejade honom, då	—
—	han stolt ville rida förbi.	—
—	— Har ni något tullpliktigt gods?	—
—	— Hvad menar du?	—
—	— Jaså, ni är rick, och duar folk!	—
—	Ni är visst en äfventyrare, klädd som	—
—	ni är som en komediant också! Stig af	—
—	så skola vi snart se efter, hvad ni har	—
—	för någonting i den der sadelpåsen.	—
—	— Hut knekt!	—
och	så snart denne visade sig vilja förnya	gent
till	bekantskapen, återigen bytte om namn	nogs

tionell värld är både döv och blind inför främmande sätt att tänka och förstå världen. Prinsens ord och försök att argumentera framstår som nonsens och gallimatias i öronen på poliskonstaplar och borgmästare. Riddarnas tid hade övergått i tulltjänstemännens. Prinsen fråntas sin identitet, kategoriseras som "tattaren Skunk", alltså som medlem av en folkgrupp vilken vid denna tid ansågs stå utanför samhällets ramverk. Det går faktiskt att urskilja en genklang mellan Wallengrens saga och Webers långtidsperspektiv på mänsklighetens historia.

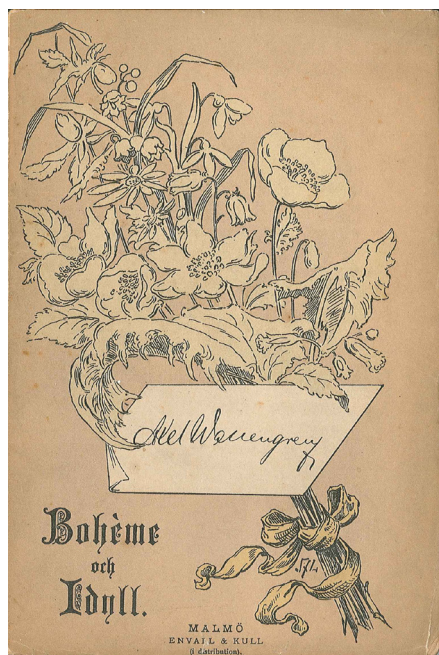
Samtidigt kan det tyckas lite långsökt att dra paralleller mellan en av Wallengrens mer udda berättelser och historiefilosofen Weber. Det är knappast så att de läste varandras verk. Båda levde dock i en tid där föreställningen om en triumferande modernitet fanns parallellt med framväxten av en alltmer kritisk hållning till det så kallade framsteget. Weber var verkligen ingen utvecklingsromantiker. Han menade i *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda* (1904/05) att människan över tid har kommit att smida in sig en mental järnbur. Järnburen, vars galler och ramverk bestod av ett till sin spets målrationell tänkande, omslöt henne och hennes möjlighet att agera fritt utifrån sin egen existentiella övertygelse. En situation lika hopplös som prinsens i Wallengrens saga. Denna förtryckande makt knöt inte Weber till någon specifik samhällsklass, utan till det moderna instrumentella sätt att förstå världen som omfattades av snart sagt alla människor. Weber försökte inte idealisera det förflutna, men formulerade en svidande kritik av den självgodhet som han menade uppfyllde den moderna samtiden. I *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda* beskriver Weber den nya tidens självupptagna persona som "specialist utan ande och njutningsmänniska utan hjärta [...] och denna nolla inbillar sig ha nått ett aldrig tidigare uppnått stadium i mänsklighetens historia." Historien måste inte nödvändigtvis förstås som en självklar ständig utveckling mot det bättre. Ett sådant pessimistiskt perspektiv på historien stämmer väl överens med sensmoralen i Wallengrens berättelse om den förtrollade hästen.

Weber var född 1863, Wallengren 1864. Det fanns en historiepessimistisk tankefigur som var en högst levande del i den intellektuella tidsandan vid slutet av 1800-talet. Denna speglas i tydligt i "Den förtrollade hästen".

Människans eget sinnestillstånd bidrar givetvis också till vilka av tidens idéer man tar till sig. Wallengren hyste nog också – som vi skall se nedan – vid tiden för sagans tillkomst en något desillusionerad syn på världen.

Granskar man Wallengrens saga mer noggrant kan man finna detaljer som får en att associera även till något yngre filosofer med besläktade historiepessimistiska perspektiv. I Wallengrens saga beskrivs tidens gång på ett särartat vis ”och han märkte ej sjelf, att tiden rullade upp sig som ett jättestort grått nystan efter honom.” Färden framåt i tiden lämnar alltså inte gyllene spår efter sig utan snarare ett slags dystert trassel. Denna metafor kan föra tankarna till ett historiefilosofiskt verk skrivet under ett av de mörkaste skedena i 1900-talets historia. Walter Benjamin gav i texten *Über den Begriff der Geschichte*, skriven år 1940, en poetisk framställning av historiens utveckling. Han beskriver Historien som en ängel, vilken blåses bakåt in i framtiden av en storm. Ängeln blickar bakåt och ser förödelelsen som stormen förorsakar. Fåfängt försöker ängeln ta sig bakåt för att laga ödeläggelsen, men stormen är obevlig. Namnet på denna storm kallas Framsteg, avslutar Benjamin. Benjamins historieperspektiv i *Über den Begriff der Geschichte*, i vilket han även tar avstånd från historiematerialismen, är befryndat med Webers och på sätt och vis även Wallengrens. Han skrev texten i en förtvivlans tid då Europas öde verkade beseglat genom non-aggressionspakten mellan Hitler och Stalin. Texten blev ett av Benjamins sista verk. Bara några månader efter dess färdigställande valde han att på flykt undan nazisterna själv ända sitt liv. Den kritiska synen på det moderna och dess rationalitet som utvecklades under 1800-talet har fortsatt levt vidare som en historiefilosofisk underström.

Men som antytts ovan kan Wallengren just vårvintern 1893 även ha haft andra mer personliga och näraliggande skäl än en allmän ”avförtrollning” av tillvaron att vara bitter mot omvärlden. Senhösten året före hade han begått sin bokdebut med diktsamlingen *Bohème och idyll*. Som den nämnde Nils Palmborg konstaterat i en artikel i *Fakirenstudier VII* (1992) så förärades debutverket recensioner i åtminstone ett tiotal tidningar såväl lokalt i Skåne som på riksplenet, merparten publicerade i december 1892 och januari 1893. Av dessa var en skriven av Emil Kléen och en av Paul Rosenius, båda vänner till Wallengren och därför naturligt nog välvilliga

(ehuru Rosenius inte var helt okritisk). Nästan samtliga övriga recensioner var däremot mer eller mindre nedgörande, både avseende dikternas rent litterära kvaliteter och den tvivelaktiga moralen i verkets mer "erotiska" alster. Det talades om "plattthet och banalitet" och om verser "klädda i ett mer än lofligt dunkelt språk". En recensent menade att debutanten borde låtit "mönstra bort ungefär tre fjerdedelar av dikterna", medan en annan var av åsikten att bokens innehåll "ej till ringa del snarare faller under helsovårdspolisens än den litterära kritikens domvärjo"!

Detta var rimligtvis ingen rolig läsning för Wallengren, och att han tog illa vid sig vet vi: i *Fakirenstudier XV* (2000) refererar Bertil Romberg ett brev från honom till

vännen Rosenius, vari brevskrivaren är "ursinnig" mot en "ensidig och skymflig recension" (närmare bestämt den sista av de ovan citerade).

Utifrån ovanstående förefaller det knappast långsökt att se Wallengrens "bizzarerie" i *Folkets Tidning* som ett motangrepp mot en förstockad omvärld som inte förmått att se skönheten i de dikter som han skrivit med sitt hjärteblod, och då särskilt mot dem som därtill betraktat dem som omoraliska. Sagans prins blir då Wallengren själv, av en fyrkantig och oförstående rätt dömd för bland annat "sårande af den allmänna sedligheten", men för egen del sturskt vägrande att acceptera domen. "Endast en konung kan döma mig", säger prinsen – med andra ord: endast den som regerar i fantasins rike har rätt recensera hans alster.

Till detta kan man naturligtvis foga att sagans blodiga drift med byråkratisk-juridisk formalia och språkbruk även kan vara ett utlopp för Wallengrens stigande frustration över de juridikstudier han sedan flera år mot sin egen vilja tvingade sig att försöka genomgå för att tillfredsställa sin fader, den konservative och ordentlige kronouppbörds-kassören Mårten

Svensson. Vill man vara riktigt illvillig läser man kanske rentav in ett porträtt av fadern i sagans borgmästare. Å andra sidan vet vi att Wallengrens far också var en man med både humor och egna litterära talanger (se Fredrik Tersmedens artikel om Svensson i *Fakirenstudier XXV*, 2011) så kanske är han i själva verket snarare sagans kung?

Båda ovanstående tolkningar – såväl den allmänfilosofiska som den mer konkret individualpsykologiska – av ”Den förtrollade hästen” ter sig förvisso dystra och ingen kan säga annat än att det är en mörk saga som Wallengren skriver. Det är därför lockande att som läsare ändå försöka finna något som kan ge en antydning till förhoppning. Skall hästen Fantasi försvinnande tolkas som att den inte kan finnas till i en kall modern värld? Kanske var det så Wallengren menade, men tänk om det istället var så att den fantastiska hästen rymde och tog sig sin egen frihet? Året efter att ”Den förtrollade hästen” tryckts i *Folkets Tidning*, så utkom *En hvar sin egen professor* och en viss Falstaff, fakir gjorde entré. Den galna och originellt fantasifyllda humor som Wallengren trollade fram trotsar alla försök till modern rationell kontroll. Fakiren glider magiskt mellan spjälorna i den järnbur som håller vårt tänkande fångslat. Wallengren var pionjär för en slags surrealistisk och auktoritetstrotsande humor som under 1900-talet och in i vår egen tid trotsat en förment omnipotent rationell korrekthet. Nog kan man ana den vordna vildhästen Fantasi glada och subversiva gnäggande eka i den absurda humor vi möter i Wallengrens fakiriska författarskap? Den futtiga småskurna förnumstighet som än i idag försöker kamouflera sig under en tunn fernissa av modernt förnuft rämnar genom humorns och skrattets kraft. Hästen Fantasi galopperar ännu.

Med tack till Sven Bjerstedt för tankeutbyte och goda tolkningsuppslag.